

KİTABI [BURADAN SATIN ALABİLİRSİNİZ.](#)

Kitabın Künyesi: [Serpil Sancar, İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2014.](#)

Serpil Sancar'ın *İdeolojinin Serüveni* adlı kitabı, ideolojinin son yüzyıl içinde geçirdiği dönüşümleri, kuramsal tartışmaların ışığında üç ayrı yaklaşım ve bu yaklaşımların önde gelen düşünürleri çerçevesinde ele almaktadır. Bu üç yaklaşım; klasik Marksist düşüncenin ideolojiye yönelik "yanlış bilinç" yaklaşımını, Batı Marksist düşünürlerin "egemen ideoloji" kuramını ve son olarak post-Marksist ve post-yapısalcı düşünürlerin ideolojinin özerkliği tezlerinden doğmuş olan "söylem" yaklaşımını kapsamaktadır. Yazar, ideolojiye yönelik bu üç ayrı yaklaşımı açıklamadan önce, kavramı tanımlama yoluna gider. Sancar, genel olarak ideolojinin toplumsal yaşamla ilgili düşünce, anlamlar ve sembolik temsilleri işaret ettiğini aktarır. İdeolojiye yönelik bu genel tanımın daraltılmaya

ihtiyacı olduğunu belirten yazar, aksi takdirde ideoloji ile kültür kavramları arasındaki ayrımın gözden kaçırabileceğini vurgular. Her tür toplumsal düşünce ve anlamın ideoloji olarak adlandırılmasının doğru olmadığına değinen Sancar, ideolojiyi toplumsal çatışmalar alanındaki farklı bilinç formları olarak tanımlar.

İdeolojinin maddi toplumsal pratiklerle bir ilgisi olduğunu belirten yazar, toplumsal olmayan bireysel fikirlerin, toplumsal çatışmanın alanı olmayan folklorik değerlerin ve en nihayetinde bir toplumsal iktidar ilişkisi kurmayan düşünce ve anlamların ideoloji olarak tanımlanamayacağını altını çizer. Bu tarz bir tanımlamanın ideolojiye yönelik makro düzeyde bir toplumsal çözümleme getirdiğini vurgulayan yazar, diğer yandan da ideolojiyi mikro düzeyde ele alarak “ideolojik özne” sorununa dikkat çeker. İdeolojinin farklı toplumsal pratikler içerisinde özneyi tanımlayıp adlandırdığına değinen Sancar, aynı zamanda öznenin de ideolojiyi yeniden biçimlendirdiğini aktarır. İdeolojiyi başlangıçta Karl Marks’ın kuramsal mirasıyla ele alan yazar, onun bilincin oluşum temellerini insanın toplumsal pratiklerinde aradığını belirtir. Marks’ın ideolojiyi toplumsal bilincin bir tarzı olarak tanımladığına vurgu yapan Sancar, onun ideolojiyle ilgili yürüttüğü tartışmaların önemli bir kısmının materyalist ve idealist felsefe arasında çizmeye çalıştığı sınır çabalarından kaynaklandığını belirtir. Marks’ın hiçbir metninde ideoloji için “yanlış bilinç” kavramını kullanmadığına dikkat çeken yazar, onun *camera obscura* metaforuyla ideolojiyi maddi gerçekliğin tersine dönmüş ifadesi olarak gördüğünü aktarır.

Serpil Sancar

İdeolojik olguların maddi koşulların yansımasıyla oluştuğunu belirten yazar, Marks’ın ideolojiye yönelik yaklaşımını egemen sınıflar ve onların nesnel çıkarları üzerine temellendirdiğini söyler. Egemen sınıfın nesnel çıkarları ile fikirleri arasında doğrusal bir ilişki olduğunu belirten Sancar, maddi üretim araçlarını kontrol eden egemen sınıfın ideolojik aygıtları da kontrol edeceğini ifade eder. Ayrıca yazar, ideolojinin bireylerin kişisel kanaatlerinden ziyade maddi yaşamın çelişkilerinin oluşturduğu bir toplumsal bilinç olarak kavranmasının gerekliliğine değinir. Marks’ın *Kapital* adlı eserinde “meta fetişizmi” kavramıyla bağlantılı olarak ideolojiyi kuramsal çerçevede yeniden nasıl tanımladığına odaklanan yazar, onun ideolojiyi “praxis” (praksis) kavramıyla birlikte ele aldığını vurgular. Sancar, praksis ile birlikte ideolojinin maddi pratiğin yansıması veya yansıması olmaktan ziyade gerçekliğin çelişkilerinin bilinçlerde yarattığı kaçınılmaz bir tersine

dönme olduğunu ifade eder. Marks'ın bilinci gerçek yaşam koşullarından soyutlamadığını aktaran yazar, onun idealist felsefenin temel tezlerine itiraz ettiğini belirtir.

Karl Marks (Karl Marx)

Praksis olarak adlandırılan toplumsal pratiğin Marks tarafından sabit ve değişmez bir öze dayanmadığını vurgulayan yazar, praksi insanın toplumsal yaşam içerisinde durmaksızın devam ettirdiği ve kendi yaşamını sürdürdüğü emek yaratısının ürünü olarak tanımlar. İnsan emeğinin kendi ürettiği ürünlere yabancılaşmasını toplumsal pratikte bir tersine dönme olarak gören Marks'a bu bağlamda atıfta bulunan yazar, özgür bir seçim gibi duran emek sürecinin bir sömürü ve tahakküm ilişkisine dönüşerek insan bilincinin bir yanılsaması haline geldiğini ifade eder. Marks'ın her düşünceyi ideolojik olarak tanımlamadığını aktaran yazar, ona göre bir düşüncenin ideolojik olarak adlandırılması için toplumsal pratikten kaynaklanması ve bu pratiğin çelişkilerini görmezden gelmesi gerektiğini belirtir.

İdeoloji konusunda ikinci temel yaklaşım, hegemonyanın merkeze alındığı "egemen ideoloji" kuramıdır. Avrupa'daki sosyalist denemelerden sonra kapitalizmin yıkılmak yerine daha güçlenerek çıkmasını ideolojinin kuramsal yeniden doğuşu olarak tanımlayan yazar, bu dönemde kapitalizmin ekonomik yanından ziyade politik, kültürel ve ideolojik olarak kendisini nasıl yenilediğini sorgular. Merkezinde hegemonyanın olduğu egemen ideoloji kuramını açıklayan yazar, Antonio Gramsci'nin düşüncelerine değinerek hegemonyayı baskı ve şiddete dayanmayan onayı esas alan zihinsel süreç olarak tanımlar. Egemen ideoloji kuramının kapitalizmi salt artı değere el koyan ekonomik sömürü sistemi olarak tanımlamadığını belirten yazar, kapitalizmin bir toplumsal sistem olarak kendini yeniden üretmesini politik ve kültürel süreçlerle açıklar.

Gramsci'nin kuramsal modelini aktaran yazar, onun sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkiyi "tarihsel blok" kavramıyla hegemonyaya bağladığına değinir. Gramsci'nin devlet ve sivil toplum ayrımını açan yazar; bu iki farklı iktidar ilişkisinden devletin zora ve siyasal egemenliğe dayandığını belirtirken, sivil toplumun onayı içeren hegemonya alanı olduğunu aktarır. Gramsci'nin sivil toplumu Marks'tan farklı olarak üretim etkinliğinin dışında aradığını belirten yazar, sivil toplumu esas olarak felsefi, edebi, kültürel, sanatsal

alanlarda işleyen ideolojik mücadele pratiği olarak görür. Yanılsama kuramının ideolojiye yönelik negatif tanımından sonra toplumsal sınıfların dünya görüşü olarak ideolojiye pozitif/nötr bir anlam getirmeye çalışan yazar, ideolojiyi toplumsal sınıfların çıkarlarını kapsayan bir temsiller düzeyi olarak ifade eder. Gramsci'nin ideoloji yaklaşımının ekonomik indirgemeciliği reddettiğini belirten yazar, onun hegemonya kavramıyla ideolojinin doğrudan yapı tarafından belirlendiği yönündeki yaklaşımların çıkmazını aşmaya çalıştığına dikkat çeker. Gramsci'nin ideolojiyi maddi toplumsal pratik içindeki kolektif öznelerin yani sınıfların tarihsel bloku kurmak için verdiği mücadele alanı olarak ele aldığını belirten yazar, onun ideolojik yaklaşımının determinist özellikler taşımadığını gösterir.

Antonio Gramsci

Gramsci'nin hegemonyayı ideolojik mücadele alanı içinde tanımladığını aktaran yazar, egemen gücün bütün ideolojik öğeleri kendi çıkarı için tüketemeyeceğini vurgulayarak karşı hegemonyanın mümkün olduğunu belirtir. Egemen ideoloji kuramında Gramsci'den sonra Louis Althusser'in ideolojiye yönelik yaklaşımlarını değinen yazar, Althusser'in ideolojinin toplumsal formasyonu yeniden üreten işlevsel rolüne dikkat çektiğini aktarır. Sistemin yeniden üretilmesinde siyasal ve ekonomik iktidarın ideolojik bir ikna sürecine girdiğine değinen yazar, Althusser'in yaklaşımında ekonomik, politik ve ideolojik süreçlerin birbiri karşısında görece özerkliği olduğunu vurgular. Kapitalist bir toplumsal sistemde temel yapısal özelliklerin kendini yeniden üretmesinde politik ve ideolojik süreçlerin devreye girdiğine değinen yazar Althusser'in ideolojiyi özneye dışsal, özne tarafından belirlenmeyen bir yapı olarak tanımladığını aktarır. Althusser'in tarihin nesnel devinimi dikkate almayan hümanizmi eleştirdiğine değinen yazar, Onun yapısalcı- işlevselci ideoloji çözümlemesinin "devletin baskı aygıtları" ve "devletin ideolojik aygıtları" arasındaki ayırmda gizli olduğunu belirtir. Aygıtlar arasındaki ayırımın baskı ve rızadan hangisine öncelik verildiğine göre değişmesini eleştiren yazar, devletin ideolojik aygıtlarının yeri geldiğinde sembolik şiddete ve baskıya başvurduğunu aktarır. Sancar, bu konudaki ayırma yönelik eleştirilerine devam ederek, ideolojik aygıtların çoğunun özel alana ait olması itibariyle neye göre devletin bir parçası olarak konumlandırılacağına belli olmamasına vurgu yapar.

Yazar, egemen ideoloji kuramında son olarak ideolojiyi indirgemeci yaklaşımdan kurtarıp ideolojinin özerkliğini savunan Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'un görüşlerine yer verir. Laclau'nun ideolojinin sınıfsal karakteri olmadığına dair görüşlerine yer veren yazar, onun indirgemeci yaklaşımlardan kaçınarak eklemlenme sürecini ortaya attığını vurgular. Bir ideolojik söylemin sınıfsal karakterinin eklemlenme içerisinde gelişebileceğini belirten yazar, bu duruma örnek olarak milliyetçiliği verir. Kendi başına milliyetçiliğin sınıfsal bir çağrışımı olmadığını aktaran Sancar, onun sınıfsal ifadesinin ancak diğer ideolojik öğelerle eklemlenmesi sonucu oluşabileceğini vurgular. Laclau'nun sınıf ile popüler/demokratik adlandırma arasında bir ayırım yaptığına dikkat çeken yazar, Laclau'nun popüler/demokratik alanı sınıfsal içeriği olmayan bir ideolojik mücadele alanı olarak tanımladığını açıklar. Bu yaklaşımın bir siyasal ideolojiyi ister sınıflardan bağımsız olsun isterse de bir sınıf ideolojisiyle eklemlenmiş olsun hiçbir zaman salt sınıf ideolojisine indirgemediğine değinen yazar, Laclau ve Mouffe'un "radikal demokrasi" tezinin post-Marksist yaklaşımın kurucu metinleri arasında sayıldığını belirtir. Radikal demokrasi tezini açan yazar, toplumsal bütünlüğün ideolojik pratikleri belirlemediğini, ideolojini toplumsal bütünlüğü tayin ettiğini vurgular.

Her iki düşünürün toplumsal bütünlüğün olanaksızlığı tezini ortaya attığını belirten yazar, radikal demokrasi stratejisinde sınıfsal öznelerin ayrıcalıklı konumlarının olmadığını aktarır. Laclau'nun kapitalist sistemi yıkmada ontolojik bir ayrıcalığı bulunan işçi sınıfının bu konumunu reddettiğini belirten Sancar, Laclau'nun cinsiyet, ırk, etnik köken, nükleer karşıtı, barış yanlısı gibi hareketleri eklemlenerek toplumsal kimliklere dayalı bir mücadele önerdiğini söyler. Yazar, Laclau ve Mouffe'un ideolojiye yönelik yaklaşımlarının indirgemecilikten kaçarken belirsizlik ve kuralsızlığa düştüğünü belirtir. İdeolojiye yönelik son yaklaşımda Jacques Derrida ve Michel Foucault'nun ideoloji kavramı yerine "söylem"i kullandığını aktaran yazar, her iki düşünürün de söyleme dışal olabilecek bütün belirleyicileri reddettiğini belirtir. Söylemi sonsuz farklı konumları olan ve anlamın sabitlenemeyeceği bir alan olarak tanımlayan yazar, bu bakımdan söylemin sonsuz sayıdaki toplumsal mücadele alanı olduğunu belirtir. Klasik ideoloji kuramlarında öznelerin (sınıfların) toplumsal kaynağın belirleyicisi olmadığını vurgulayan yazar, ideoloji kavramının tahtına söylemin oturduğunu bu bakımdan da toplumsalın merkezinde söylemin yerleştiğini aktarır. Söyleme yönelik Foucault'nun görüşlerine yer vermeden önce kavramı açıklama yoluna giden Sancar, söylemi en basit haliyle anlamın dil içinde hareket etmesiyle ortaya çıkan şey olarak tanımlar.

Michel Foucault

Söylemi kendisiyle yakından bağlantılı olan ideoloji kavramıyla birlikte alan yazar, ideolojiyi de bu çerçevede söylemle ortaya çıkan anlamın belli kişi ve gruplar lehine harekete geçmesiyle açıklar. Araştırma alanı olarak tamamen söyleme odaklanan Foucault'nun Marksist ve post-yapısalcı yaklaşımlarını eleştirdiğini belirten yazar, öznenin söylem içerisinde oluştuğunu aktarır. Foucault'nun öznenin oluşumuyla iktidarın oluşumunu aynı süreç olarak gördüğü belirten yazar, onun toplumsal bütünlüğü açıklayan makro yaklaşımlara karşı çıktığını vurgular. İktidar sorunsalını devlet ve sınıf egemenliğinin dışına taşımak isteyen Foucault'ya atıfta bulunan yazar, söylem konusunda tarihsel gelişim fikrinin olanaksızlığını aktarır. Foucault'nun ideoloji kuramına bakışını ele alan yazar, ideolojinin hümanist bir özne kavramını gerektirmesinin Foucault tarafından eleştirildiğini belirtir. Foucault'nun ideoloji ve söyleme yönelik görüşlerini aktarmaya devam eden Sancar, onun ideolojiyi insanın kendi gereksinimlerine göre ürettiği bir kavram olarak ele aldığını, söylemi ise özneyi üreten bir olgu olarak tanımladığını vurgular.

Söylemi hiçbir belirleyiciye gereksinimi olmayan özerk bir kavram olarak tanımlayan post-yapısalcı ve post-Marksist yaklaşımların görüşlerini aktaran yazar, bu yaklaşımların söylem dışı bir alanın varlığını kabul etmediğine atıf yapar. İdeoloji kavramının kendisine bir dışsal belirleyici gerektirdiğini yani ideolojinin ikincil ve belirlenen olduğunu Foucault'dan alıntılarla aktaran yazar bu yaklaşım ile klasik ideoloji kavramıyla post-yapısalcı söylem kavramının tamamen birbirinden ayrıştığını ifade eder. Yazar son olarak Derrida ve Foucault gibi post-yapısalcılarla Laclau ve Mouffe gibi post-Marksistlerin ideoloji ve söylem kavramlarını birlikte kullanmadığına değinerek, epistemolojik kökenleri itibariyle her iki kavramın birbirini dışladığını aktarır.

Serpil Sancar'ın *İdeolojinin Serüveni* kitabı, literatürde hakkında birçok tanım yapıldığı ve ortak bir mutabakatın sağlanmadığı ideoloji gibi tanımlanması zor bir kavramı kuramsal bir yaklaşımla son yüzyıl içerisinde geçirdiği dönüşümler çerçevesinde okumaya çalışmasıyla ideoloji üzerine çalışan araştırmacılara yol gösteren değerli bir kitap olma özelliği göstermektedir.

İsmail Uğur AKSOY

[status draft]

[nogallery]

[geotag on]

[publicize off|twitter|facebook]

[category istihbarat]

[tags KİTAP TAVSİYESİ, İdeoloji, Serüven, Yanlış, Bilinç, Hegemonya, Söylem, YAZAR, SERPİL SANCAR]